

IRGANDI KÖPRÜSÜ

Bursa'da
Gökdere suyu üstünde
XV. yüzyılda
yapıldığı sanılan köprü.

Bursa'da şehrin içinde, Yeşil semtini ikiye ayıran Gökdere vadisinde aynı adı taşıyan derenin üzerinde bulunan Irgandi Köprüsü, buradaki erken Osmanlı dönemi mimari eserlerinin en önemlilerinden biridir. Kim tarafından ve hangi tarihte inşa edildiğini gösteren bir kitâbenin mevcudiyeti bilinmemektedir. Evliya Çelebi de hakkında uzunca açıklama yaptığı köprünün kitâbesinden bahsetmeden Orhan Gazi tarafından şehrin fethinden az sonra yapıldığını belirtir. Hüseyin Ayvansarâyî, *Mecmûa-i Tevârih*'te Irgandi Köprüsü'nün bânisiyle inşa tarihine dair üç beyit kaydetmiştir. 897 (1492) yılını veren bu manzumenin nereden alındığı belirtilmemiştir. Tarih beyti doğru kabul edildiği takdirde köprünün Hâce Muslihuddin tarafından yaptırıldığı ileri sürülebilir. Bu dönemde "tüccar" karşılığı olarak kullanılan "hoca-hâce" kelimesinden hareketle de köprüyü Bursa'nın varlıklı bir tüccarının inşa ettirdiğini söylemek mümkündür.

Ekrem Hakkı Ayverdi köprü hakkında Bursa kadı sicillerinden bazı notlar çıkarmıştır. Buna göre Ali el-Irgandi adında bir kişinin oğlu olan Hâce Muslihuddin köprüyü 846'da (1442) yaptırmış ve 902 (1497) yılına doğru Bilecik'te şehid olmuştur. Şüphesiz bu bilginin başka belgelerin ışığında kontrol edilmesi gerekir. Çünkü Muslihuddin köprüyü yaptırdıktan elli-elli beş yıl sonra öldüğüne göre bu eseri çok genç yaşta inşa ettirmiş olmalıdır. Halbuki yukarıda sözü edilen manzumenin son mısraında yer alan "oldu cisir-i bî-misâl"

ibaresinin ebced karşılığı 897 (1492) olarak kaydedilmiştir ki bâninin de bu tarihte vefat etmesi normaldir. Aynı belgeye göre (Bursa Kadı Sicilleri, *Defter*, nr. 13, s. 11) hayır sahibinin iki oğlu ile bir kızı vardır; ayrıca Sakarya üzerindeki diğer köprüsü ile kaldırımlar için de para ayrıldığını belirten belge 902 yılı Ramazanına (Mayıs 1497) aittir. Bursa kadı sicillerinde bulunan başka bir belgeden (*Defter*, nr. 72, s. 114), Muslihuddin'in torunu Ahmed Çelebi oğlu Muslihuddin'in babasından kalan servetle köprünün üstüne otuz bir dükkân yapmayı tasarladığı, köprünün kuzey ucundaki beş dükkândan birini mescid haline getirdiği ve Cemâziyelâhir 966 (Mart 1559) tarihli vakfiyesiyle bazı şartlar belirlediği anlaşılmaktadır. Ekrem Hakkı Ayverdi, dükkânların Muslihuddin tarafından köprünün ilk yapımından yüz yıl kadar sonra ilâve edildiğini kabul eder. Bu esere dair bir monografi hazırlayan Yılmaz Önge ise köprü ile dükkânların bir bütün olarak aynı zamanda yapıldığını ileri sürmektedir. Önge, bu görüşüne uygun olarak köprü ve dükkân gözlerinin esas biçimlerine göre tahmini rölövelerini de çizerek yayımlamıştır. Köprünün iki ucundaki ayakların içinde mekânların olması, ayrıca yukarıdaki dükkânlarla bağlantı sağlayan hücrelerin varlığı, yapım sırasında üstünde dükkânların bulunacağını düşündürdüğüne işaret eder. Bu duruma göre XV. yüzyıldaki ilk inşada ahşap dükkânların mevcut olduğu, daha sonra belki bunlar yandığından 1559'da kâgire dönüştürüldüğü de ihtimal dahilindedir. Bursa kadı sicillerinde köprünün ve dükkânların tamirleriyle ilgili kayıtlar da bulunmuştur (*Defter*, nr. 110, s. 5, 6; nr. 116, s. 108; nr. 127, s. 230; nr. 243, s. 123; nr. 304, s. 3). Bu belgeler köprü üstündeki dükkânların kurşun örtülü olduğunu ve 10 Rebîulevvel 975 (14 Eylül 1567), 21 Rebîülâhir 975 (25 Ekim 1567), Zilkade 980 (Mart 1573), Rebîulevvel 984 (Haziran 1576), Receb 1041 (Şubat 1632) tarihlerinde tamir edildiğini göstermektedir. Ayrıca köprünün sel yüzünden harap olan bir ayağının acele tamiri için 1265 Muharreminde (Aralık 1848) bir kayıt düşülmüştür.

Köprünün "irgalamak, sallamak, sarsmak" anlamıyla ilgili olan adını nereden aldığı hususunda bazı görüşler ileri sürülmektedir. Bunlardan biri, eseri yaptıran Muslihuddin'in babası Ali el-Irgandi'nin Irgand adlı bir yerden olduğu şeklindedir. Evliya Çelebi ise XVII. yüzyılda bu isme dair inanılması zor bazı menkıbeler

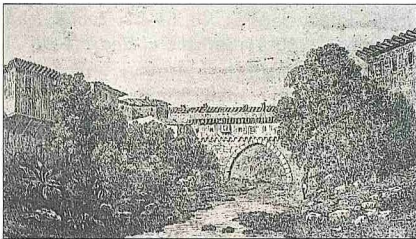
anlatır ve bu adı "irgalandı" kelimesiyle ilgili gösterir.

Köprünün iki kenarına dükkânların yapılması ile eser bir arasta görünümü kazanmıştır. Nitekim 1573-1589 yılları arasında Bursa'ya gelen Alman Reinhardt Lubenau, Irgandi Köprüsü'nün tek kemerinin üstünde dükkânların sıralandığını bildirir. Ona göre uzunluğu 300 m. kadar olan köprü Bursa'nın fethinden önceye ait bir hristiyan eseridir.

1640'ta Bursa'yı ziyaret eden Evliya Çelebi köprünün üzerindeki çarşıda 200 kadar hallaç dükkânının olduğunu belirtir ve şu bilgileri verir: "Bu cisir dükkânlarının üzeri cümle tonoz kemerlerle mebni olup kurşunla mesturdur. Bu cisrin iki başında kale kapıları gibi demir kapılar üzere mazgal delikleri vardır. Kapılar seddedilirse başka bir yerden zafer mümkün değildir. Cisrin bir tarafı boştur, han gibi misafirhâne olup at bağlanır. Rum, Arap ve Acem'de bir gözlü, meşhûr-ı âfâk, eflâke ser çekmiş, azîm cisrlerin biri de budur".

Osmanlı dönemi boyunca Bursa'dan geçen seyyahlar kitaplarında Irgandi Köprüsü'ne dair bilgi vermişlerdir. Anadolu'da incelemeler yapan Charles Texier'nin eserinde köprüye dair etraflı bir tasvir bulunmamakla beraber XIX. yüzyılın ilk yarısındaki görünümünü aksettiren bir gravür yer alır. Aynı yıllarda 1836'da Bursa'ya gelen Miss Julia Pardoe seyahatnâmesinde köprünün bir gravürünü yayımlamış ve yapıyı Roma eseri olarak tanıtmıştır. Köprü üstündeki dükkânlarda o sırada dokuma tezgâhları vardır. Cevdet Çulpan tarafından Semavi Eyice'ye verilen bir nota göre Gazzîzâde Abdülatif Efendi'nin 1240 (1824-25) tarihli yazma eserinde (*Hulâsatü'l-vefeyât*, vr. 51^b), "Irgandi cisri vâcibüsseyr bir köprüdür, gayette arız ve tülû üzere kâgir sakıftır, iki tarafında kâgir odalar vardır, derûnunda kutnu tezgâhları işler, bir garip seyrandır" denilmektedir. Köprü hakkındaki dikkat çekici diğer bir kayıt Ahmed Cevdet Paşa'ya aittir. Onun bildirdiğine göre 1855'te Bursa'yı harap eden şiddetli depremde Sultan I. Murad'ın inşa ettirdiği köprü bütününü yıkılmasa da çok zarar görmüştür. Depremde yapının üstündeki tonozlu sıra dükkânların da yok olduğu sonraki yıllarda çekilen fotoğraflardan belli olmaktadır. Bu felâketin arkasından 1278'de (1861-62) basılan şehir planında, iki tarafında değişik ölçülerde otuz iki-otuz beş kadar dükkân sıralanan Irgandi

Irgandi Köprüsü'nün XIX. yüzyılın ilk yarısına ait bir gravürü (Texier, lv. XLI)

İrgandı Köprüsü – Bursa

Köprüsü, ortasındaki yolun üstü açık bir çarşı olarak işaretlenmiştir. XIX. yüzyılın ikinci yarısında köprünün üstünde, kâğır beden duvarına kısmen ağaç eliböğründelerle dayanmış çıkmalara oturan, ahşap evleri andıran ve bir mimari bütünlüğün olmadığı açıkça görünen dükkânların bulunduğu birçok fotoğraftan anlaşılmaktadır. Ayrıca Mary Adelaide Walker adında bir İngiliz kadının anonim olarak yayımladığı taş basması albümdeki resimler arasında da köprünün bir deseni vardır (M. W. Brousse, *Album historique*, baskı yeri ve tarihi yok). Yılmaz Önge, bu çizimin daha iyisinin *Illustrated London News* dergisinin 15 Şubat 1890 tarihli sayısında çıktığını belirtmektedir. I. Dünya Savaşı'ndan önce ve Millî Mücadele'nin hemen arkasından Türkiye'de çok yeni olan usullerle renkli hârikulâde fotoğraflar çektiren Fransız Albert Kahn'ın arşivinde de İrgandı Köprüsü'nün 3 Haziran 1913'te A. Leon tarafından çekilmiş resmi bulunmaktadır.

Millî Mücadele yıllarında Bursa'yı işgal eden Yunanlılar 1922'de geri çekilirken köprü de tahrip edilmiş ve üstündeki dükkânlar bütünüyle ortadan kalkmıştır. İrgandı Köprüsü Bursa Belediyesi'nce 1949 yılında tamir edildiğinde tarih içindeki geçmişini hiç hesaba katılmaksızın sadece şehrin iki yakasını birbirine bağlayan bir unsur olarak düşünülmüş ve bu anlayışla ihya edilmiştir. Bu tarihî eser, bugün eski gravür ve fotoğraflardaki görünümünden çok farklı ve bir vakitler güzelliğini vurgulayan romantizminden yoksun olarak görevini sürdürmektedir.

İrgandı Köprüsü, Gökdere vadisinin iki tarafındaki kayalıklarda inşa edilen ayaklara bağlanmış, 15 m. kadar bir açıklığa ve yaklaşık bir o kadar yüksekliğe sahip sivri, Türk kemerli bir yapıdır. İnşasında

muntazam kesme taşlar kullanılmıştır. Köprünün döşemesi hizasında cephesinde dizi halinde taş konsollar bulunuyor ve bunlar iki sıra halindeki tonozlu dükkânların taşkın dış cephelerini taşıyordu. Önge, dükkân hücrelerinin bu dış cephelelerinde üstleri sivri boşaltma (tahfif) kemerli pencereler bulunduğunu düşünmüştür. Nitekim Miss Pardoe'nunkinde daha intizamsız olmasına rağmen Texier'nin gravüründe bu pencereler görülmekte ve ortadaki yolun üstünün de çifte meyilli bir çatı biçiminde örtülü olduğu anlaşılmaktadır. 1855 depreminden sonra çekilen fotoğraflarda konsollar kaybolmuş, dükkânlar ise değişik ölçülerde ve mimarileri birbirini tutmaz biçimde kiremit örtülü çatılarla ahşaptan yapılmış olarak mevcuttur. Cephelelerinin çıkmaları eliböğründeler tarafından taşınmaktadır. Köprünün 1922'de son tahriri ve dükkânların yakılmasından sonra 1949 tamirinde cepheleler yükseltilmiş, böylece iki uçtaki sokaklarla aynı seviyede bağlanmış. Bugün alttaki muntazam kesme taş örgünün üstünde poligonal yontulmuş taşlardan olan bu ek yükseltiye açıkça görülür.

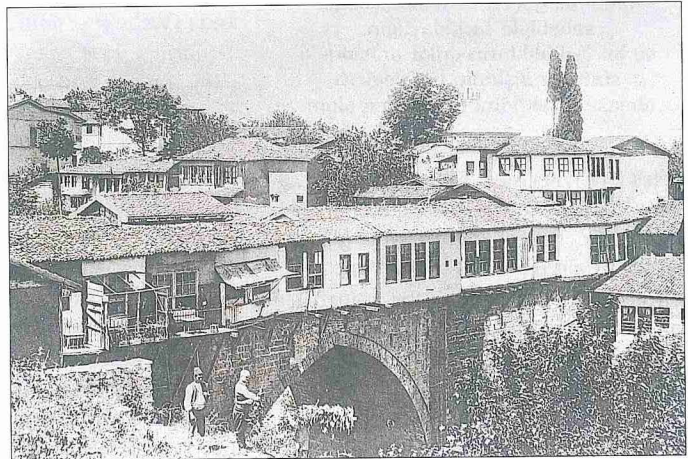
Köprünün bir ucundaki ayağın içine dışarıdan bir kapıdan geçilerek girilebilir. Karşı taraftaki ayağın içinde de bunun benzeri bir boşluk olduğu dışarıdan görülen mazgalların varlığından tahmin edilmekle beraber bu ikinci mekâna girilemediğinden ne olduğu hakkında bir kanaat edinilememiştir. Kuzeybatı tarafındaki boşluk dikdörtgen planlı olup 4,50 x 14,85 m. ölçüsündedir. Üstü tuğla örgülü bir beşik tonozla örtülmüş, duvarlarında yer yer tırmak izleri ve yamalara rastlanmıştır.

Köprü üstünde evvelce mevcut dükkân gözlerinin tabanları ile büyük mahzenin

tonozu arasında yine tonozlu küçük hücreler bulunduğu tesbit edilmiştir. İlk defa Önge tarafından görülerek incelenen ve dışarıya açılan bir mazgaldan hava ve ışık alan bu küçük hücrelerden biri 1,67 x 3,00 m. ölçüsündedir. Tonozunda 0,43 x 0,75 m. ölçüsünde bir menfezin bulunması, bu hücrenin aslında üstündeki dükkânla bağlantılı olduğunu gösterir; hatta belki de onun ardiyesiydi. Dış cephelerde tek sıra halinde çok sayıda mazgal bulunuşu bu dar mekânların adetlerinin de çok olduğunu belli eder. Önge, bu hücrelere nazaran daha alt seviyede bulunan tonozlu büyük mekânın ahır veya antrepo olabileceğini düşünmüştür. Ayrıca bazı söylentilere göre burası bir süre Ermeniler tarafından şaraphane olarak kullanılmıştır. Nitekim köprünün şehir tarafındaki ucu evvelce Ermeni mahallesi olduğundan Bursa'da uzun süre Fransa konsolosluğu olan Ermeni asıllı G. Bay'ın aynı zamanda konsolosluk olan evi bu köprünün başında bulunuyordu. Eski kartpostallarda damında Fransız bayrağı ile görülen bu ev, başta Pierre Loti olmak üzere pek çok yabancı tarafından ziyaret edilmiştir. İçeride değerli Osmanlı eserleriyle döşenmiş olan eski Türk üslubundaki köşk-ev, Ahmed Hâşim'in 1928'de basılan *Gurebâhâne-i Laklakan* adlı eserinde yer almıştır. Bu yapı bir ara ünlü kebabçı İskender'in mülkiyetine intikal etmişse de satıldıktan sonra on beş-yirmi yıl içinde yıktırılıp ortadan kaldırılmıştır.

İrgandı Köprüsü, üstünde çarşısı ile Türk sanatında benzerlerine az rastlanan değişik bir köprü örneği idi. Eski şekline benzer bir biçimde ihya edilmeyişi turistik ağırlığı olan Bursa şehri için büyük bir kayıptır. Venedik'te bugün şehrin en bü-

XIX. yüzyılın sonlarında İrgandı Köprüsü'nü gösteren bir fotoğraf (Semavi Eyice fotoğraf arşivi)

yük turistik yerlerinden biri olan, üstünde galeri ve dükkânlar bulunan Rialto Köprüsü ile Floransa'daki Ponte Vecchio çarşılı köprü geleneğini sürdürürken Irgandi Köprüsü'nün sadece bir geçit yeri görünümünü almış olması üzüntü vericidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Bursa Kadı Sicilleri, *Defter*, nr. 13, s. 11; nr. 72, s. 114, nr. 110, s. 5, 6; nr. 116, s. 108; nr. 127, s. 230; nr. 243, s. 123; nr. 304, s. 3; Gazzîzâde Abdüllatif, *Hulâsatü'l-vefeyât*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2257, vr. 51^b; R. Lubenau, *Beschreibung der Reisen* (ed. W. Salm), Königsberg 1914-1930, II, 78; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, II, 26-27; Avansarâyî, *Mecmûa-i Tevârîh*, s. 368; J. Pardoe, *The City of the Sultan and Domestic Manners of the Turks in 1836*, London 1837, II, 202-203; Ch. Texier, *Asie mineure*, Paris 1869; a.e.: Kûçûk Asya (trc. Ali Suad), İstanbul 1339, I, 224, 240, rs. 2; Cevdet, *Tezâkir*, I, 32-34; J. Nettancourt-Vaubecourt, *Sur les grandes routes de l'Asie mineure*, Paris 1908, IV, III; Kâzım Baykal, *Bursa ve Anıtları*, Bursa 1950, s. 121-122; a.mlf., "Irgandi Köprüsü", *Uludağ: Halkevi Dergisi*, sy. 84, Bursa 1947, s. 1-2; a.mlf. - Cüneyt Ölçer, *Bursa'da Tarihi Köprüler ve Kurumun 1968 Yılı Çalışma Raporu ile Bilançosu*, Bursa 1968, s. 8; A. Gabriel, *Une capitale turque*: Brousse, Paris 1958, s. 195-197; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsi II*, s. 368-369; Cevdet Çulpan, *Türk Taş Köprüleri*, Ankara 1975, s. 106-107, rs. 61; Gülgün Tunç, *Taş Köprülerimiz*, Ankara 1978, s. 105 vd.; Yılmaz Önge, "The Original Architecture of Irgandi Bridge in Bursa", *V. International Congress of Turkish Art*, Budapest 1978, s. 693-704; a.mlf., "Bursa'da Irgandi Köprüsünün Orijinal Mimarisi", *VD*, XIII (1981), s. 425-448; P. Dumont, *Turquie-Türkiye 1912-1923: Autochromes-Collections Albert Kohn*, Paris 1980, nr. 68; Gazali Saltık, "Bursa'da İlk Yapılan Köprü ve Garip Bir Olay", *Uludağ: Halkevi Dergisi*, sy. 83, Bursa 1947, s. 1-2; Doğan Yavaş, "Bursa'da Irgandi Köprüsü", *STAD*, sy. 10 (1991), s. 14.

SEMAVİ EYİCE

IRKÇILIK

Sosyal grupların kalıtımla geçen bedenî özellikler sebebiyle farklılaştığını ve bu farklılıkların onlar arasındaki statü ve ilişkisinin belirleyicisi olması gerektiğini iddia eden akım.

İrk (العرق) kelimesi Arapça'da "kök, bitkinin gövdesi, yaprağın sapı, damar, asıl, irsî özellik, nesep, menşee, ata" gibi anlamlara gelir (*Lisânü'l-'Arab*, "arq" md.; *Tâcü'l-'arûs*, "arq" md.). İbn Manzûr'un naklettiği bir beyit eski Araplar'da ırk kelimesinin "soy üstünlüğü ve asalet" anlamında kullanılabildiğini göstermektedir. İslâmî dönemde buna yakın bir anlamda, fakat çoğunlukla reddedici bir yakla-

şım ile yine bir Câhiliye dönemi kavramı olan *asabiyyet* kullanılmaktaydı. Ancak bu kelime, çağdaş bir kavram olan ırkçılığın anlam genişliğinden uzak olup genellikle kabilecilik çerçevesinde bir içerik taşıyordu. Zamanla bilhassa İranlılar'ın müslüman olmaya başlamasıyla birlikte kısmen ırk ayırımını ve buna dayalı çekişmeleri de ifade eden *şuûbiyye* kelimesi kullanılmaya başlandı.

Günümüz Türkçe'sinde aralarında kan bağı bulunan, aynı soydan gelen büyük insan toplulukları ırk kelimesiyle ifade edilmekle beraber aynı anlamda veya daha az içerikte olmak üzere *nesil*, *nesep*, *zürriyet*, *soy*, *sülâle* gibi başka kelimeler de bulunmaktadır. Sosyal grupların kalıtımla geçen bazı özelliklerini sebebiyle farklılaştığını, bu farklılıkların onlar arasında statü ve değer farklarına da yol açtığını ileri süren akımlara ise *ırkçılık* denmektedir.

Modern Arapça'da ırk kelimesi genellikle yukarıdaki sözlük anlamıyla sınırlı kalırken *ş'a'b*, *nesil*, *ümme*, *cîl*, *cins*, *kavim* gibi kelimeler kısmen belli bir insan soyunu veya zümresini ifade etmekte, Türkçe'deki ırk karşılığında genellikle *unsur*, ırkçılık karşılığında ise *unsûriyye* kullanılmaktadır. Zaman zaman *unsur-unsûriyye* yerine *cins-cinsiyye*, *kavim-kavmiyye* kelimelerinin kullanıldığı da görülmektedir. Birlikte özellikle kavmiyenin (kavmiyet) Türkçe'deki milliyetçilik karşılığında kullanımı daha yaygındır.

İrk kelimesinin karşılığı olarak Batı dillerinde Latince asıllı *race*, *rasse*, ırkçılık teriminin karşılığı ise *racisme*, *racialisme*, *racism* veya *rassismus* gibi kelimeler kullanılmaktadır. Batı dillerinde bu terimler ırkın, insanın özelliklerinin ve kapasitesinin temel belirleyicisi olduğu ve ırkî özelliklerin, bir ırkın diğerine üstünlüğünü doğurduğu inancını ifade etmektedir (*Webster's Ninth New Collegiate Dictionary*, s. 969).

Modern disiplinlerde ırk kavramı başlıca şu anlamları içermektedir: 1. İnsan türünün alt sınıfları (beyaz, siyah, sarı ırk gibi). 2. Etnik grup (Cermen ırkı gibi). 3. Belli bir sosyokültürel grup. Bu son tanımlama nesnel ölçülere dayanmaz. Meselâ Kuzey Amerikalılar'a göre siyah ırk mensupları Brezilya'da beyaz olarak tanımlanmaktadır (Cashmore, s. 237-239). Modern Batı'da ırkçı teoriler de üç farklı iddia sebebiyle birbirinden ayrılmaktadır. Bir iddiaya göre insan türü biyolojik olarak farklı gruplardan oluşmaktadır; irsiyet, tevarüs

edilmiş yetenek ve eğilimlerin açıklanmasını mümkün kılan bir faktördür. İkinci görüşte grup özelliklerinin kanla geçtiği ileri sürülürken son görüş ırkçılığın teorisyenlerince ortaya atılmış olup bazı insan gruplarının diğerlerinden fizikî, zihnî ve mânevî açıdan üstün olduğunu iddia eder (*The Encyclopedia of Philosophy*, VII, 58-59).

Eski Mısır, Yunan ve Roma dinleriyle Hinduizm, Şintoizm, Jainizm, Taoizm, Konfüçyanizm, Zerdüştilik, Mecûsîlik, Yahudilik ve eski Türk dinleri gibi millî dinler bir milletin veya ırkın dini olarak ortaya çıkmış olup sadece o milletin Tanrı veya tanrılarla münasebetini düzenler ve kurtuluşunu amaçlar. Ancak bunlardan Yahudilik dışında kalanlar, belli bir ırkın üstünlüğüne ve diğer ırklar üzerindeki emellerine vurgu yapmaz. Hinduizm de sınıfcı bir yapıya sahiptir ve kendi mensuplarını kast diye bilinen farklı kategorilere ayırır. İnsanların bu şekilde mensup oldukları kast içinde kalma mecburiyetleri dinî bir hüküm olup her kastın dinî uygulamaları farklıdır. İrk ayırımı bakımından en ilgi çekici din Yahudilik'tir. Yahudi teolojisi İsrâilîoğulları'nı seçilmiş ırk olarak görür. Her ne kadar daha çok Amerika Birleşik Devletleri'ndeki modern yahudiler arasında liberal bir kanat yahudi ırkından olmayanların da ihtidâ yoluyla Yahudiliğe girmesine yol açılması gerektiğini savunuyorsa da hâkim anlayışa göre söz konusu dine ihtidâ yoluyla girmek mümkün değildir. "Yahudilik mühtedi kabul etmez" (Herzberg, s. 35, 37-45). Bu anlayış yahudilerin yahudi olmayanlarla (goyim) ilişkilerine de yansımıştır. Yahudi olmayanlarla ilişkileri düzenleyen özel hukuk kuralları vardır (Horowitz, s. 100-102). Meselâ erkek veya kadın bir goyimle evlenmek yasaktır, onların mülkiyet hakları yahudilerinkinden farklıdır. Yahudiler arasında faiz uygulaması yasak olduğu halde goyimlerden faiz almak câizdir.

Yahudilik'teki bu ayırmacı anlayışın temeli Hz. Nûh'un oğullarına kadar götürülür. Tevrat'a göre ırklar tûfandan sonra Nûh'un Sâm, Hâm ve Yâfes adlı üç oğlundan türemiştir (Tekvîn, 5/32; 9/18; 10/32). Hâm babasına karşı bir saygısızlığından dolayı onun lânetine uğradığı için soyundan gelenler de Sâm ile Yâfes'in nesline köle olmaya mahkûm edilmiş (Tekvîn, 9/19-27), böylece ırklar arasında kalıtımla geçen derece farkları ortaya çıkmıştır. Bu derecelenmede en üstün, hatta tek üstün yer Sâm'ın soyundan geldiğine inanı-